

Tülay GENCER*

* Arş. Gör. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/Türkiye.
tlygencer@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8194-4307

Mahmut Makal'ın Kaleminden Doğu Kalkınmasına Işık Tutacak İzlenimler¹ *Impressions From Mahmut Makal's Works to Shed Light on Eastern Development*

Öz

Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mahmut Makal, Köy Enstitüsü'nde okumuş, köylerde öğretmenlik yapmıştır. Öğretmenliğe başladığı yıllarda "Bir Köy Öğretmeninin Notları" ismiyle Varlık dergisinde İç Anadolu köylerini anlatan yazılar yazmış, bu yazılar daha sonra 1950 yılında "Bizim Köy" adı ile kitaplaştırılmıştır. Kitap edebiyattan siyasete, hemen her alanda büyük tartışma yaratmıştır. Öğretmenlik dışında ilköğretim müfettişliği de yapan Makal, 1966 yılında Adana'da müfettişken bakanlık emrine alınmıştır. Bakanlık emrinde görevli iken Van'a gitmeye karar vermiştir. İç Anadolu köyleri ile ilgili gözlem ve izlenimlerinden sonra Doğu'da nasıl bir manzara ile karşılaşacağını merak etmiştir. Ankara'dan başlayan tren yolculuğu Tatvan'da son bulmuş, Tatvan feribotu ile de Van'a varmıştır. Mahmut Makal'ın Van'da özellikle gitmek istediği yer; Ünseli köyüdür. Bu köyü özel kılan Köy Enstitüleri'nin sonuncusunun burada kurulmuş olmasıdır. Makal'ın izlenimleri önce Ant dergisinde "Yeraltında Bir Anadolu" başlığı ile 5 kısım olarak yayınlanmış, ardından aynı isimle ayrıca kitaplaştırılmıştır. Makal'ın anlattıklarında Türkiye'nin mevcut gelişmişliği içinde Doğu gerçeğini görmek mümkündür. Nitekim 1960'lı yıllar Türkiye'de kalkınma tartışmalarının revaçta olduğu yıllardır. Bu kalkınma tartışmaları içerisinde dönemin gazete ve dergilerinde Doğu'ya yönelik bir ilgi de kendini göstermeye başlamıştır. Ant dergisi sayfalarında da bu ilgiyi takip edebilmek mümkündür. Makale; Türk entelektüelinin 1960'lı yıllarda Doğu coğrafyasına yönelik tecrübesi ekseninde bölge kalkınmasının tarihsel temellerinin anlaşılmasına bir katkı getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahmut Makal, Doğu bölgesi, Van, köy, kalkınma.

Abstract

Mahmut Makal, who was one of the important figures of Turkish literature, studied at the Village Institute and worked as a teacher in villages. During the years he started teaching, he wrote articles about the Central Anatolian villages in "Varlık" magazine under the name of "Notes of a Village Teacher", which were later published in a book called "Our Village" in 1950. The book boomed great controversies in almost every field, from literature to politics. Makal, who also worked as a primary education inspector besides teaching, was assigned to the ministry in 1966 when he was an inspector in Adana. He decided to go to Van when he was on duty in the ministry. He wondered what kind of landscape he would face in the East after his observations and impressions about the Central Anatolian villages. The train journey, which started from Ankara, ended in Tatvan, and arrived in Van by the Tatvan ferry. The place Mahmut Makal especially wanted to go in Van was the Ünseli village. What made this village special was that the last one of the Village Institutes was established there. Makal's impressions were first published in Ant Magazine with the title "An Anatolia in the Underground" as 5 parts, and then it was also published as a book under the same name. It is possible to see the reality of the East in Turkey's current development in what Makal told. As a matter of fact, the 1960s were the years when development discussions were popular in Turkey. An interest towards the East started to show itself in these development discussions in the newspapers and magazines of the period. It is possible to follow this interest in the pages of Ant Magazine. This paper aims to contribute to the understanding of the historical foundations of the development of the region on the axis of a Turkish intellectual's interest in the Eastern geographical area in the 1960s. dimensions as technical service quality, tangible elements, reliability, sensitivity, security, adequacy, access, reputation and informing in the area has been significantly affected by the climatic changes in the Pleistocene and the tectonic movements in the area.

Keywords: Mahmut Makal, East region, Van, village, development

¹Bu makale 24-25 Mart 2022 tarihinde Batman Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "1. Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri 'Bölgesel Kalkınma' Kongresi"nde sunulan özet bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Mahmut Makal, 1933 yılında Aksaray'ın Demirci köyünde doğmuştur. Bir köy çocuğu olan Makal, Cumhuriyet rejimi sayesinde köyünde açılan okulda eğitim alabilmiştir. 1937 yılında ilkokula başlayan Makal, 1943 yılında Konya Ereğlisi'ndeki İvriz Köy Enstitüsü'nde eğitimine devam etmiş ve 1947 yılında buradan mezun olarak Aksaray'ın Nurgöz köyünde öğretmenliğe başlamıştır. Makal'ın köye dair ilk yazısı 1948 Mayıs ayında *Varlık* dergisinde yayımlanmıştır. *Bir Köy Öğretmeninin Notları* başlığı altında düzenli olarak yayımlamaya devam ettiği bu yazılarda Makal, İç Anadolu köylerini anlatmıştır. Bunlar 1950 yılında *Bizim Köy* adıyla kitaplaştırılmıştır. Altı yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde yüksek öğrenimini tamamlayan Makal 1955 yılında eğitim müfettişi olarak atanmış; Antalya, Adana ve Ankara'da İlköğretim Denetmenliği yapmıştır. (Makal, 1971, s. 8-11)

1962-72 arasında ise hem öğrenci hem de öğretici olarak yurtdışında bulunan Makal'ın pek çok kitabı vardır. Kitapları Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca başta olmak üzere çeşitli dillere de çevrilmiştir. Makal, 1966 yılında Unesco'nun "Tüm Kitaplarıyla Dünya Kültürüne Hizmet Ödülü"nü ve 1967 yılında Türk Dil Kurumu'nun "Dile Hizmet Ödülü"nü almıştır (Makal, 2005, s. I).

Mahmut Makal, ortaya koyduğu eserleri ile aynı zamanda köy edebiyatı türünün gelişimine de öncülük etmiştir.¹ Bu bağlamda *Bizim Köy*'ün önemi büyüktür. Kitap; esasen köyü, köylüyü anlatma amacıyla/çabasında olsa da edebiyattan siyasete, hemen her alanda büyük şaşkınlık ve tartışma yaratmıştır. *Bizim Köy*, o zamana dek kimsenin söylemeye cesaret edemediği gerçekleri gündeme getirdiği için, yazılanlar bürokrasiye karşı toplumsal bir muhalefet gibi algılanmıştır. *Bizim Köy*; hem Demokrat Partililerce (DP), hem Cumhuriyet Halk Partililerce (CHP) siyaseten istismar edilmiştir. Kitabın çıkmasının ardından Makal, Halk Partisi'nce koğuşurmaya uğrayıp hapse atılınca DP'liler Makal'a arka çıkmıştır. İleriki yıllarda ise bu durum tersine dönmüş CHP Makal'ı, DP Makal düşmanı olmuştur (Makal, 2005, s. 7). Makal, siyasi konjonktüre göre değiştiğini söylediği bu ilgiyi, *Bizim Köy 1975*'in TDK ödülünü alması vesilesiyle şu şekilde izah etmiştir: "1948 başından başlayarak ilk iki yılda iktidarın, son on yılda da başka bir iktidarın hışımına uğradım ve ezimden, sürgünden, hapislikten, evin aranıp kitapların götürülmesinden göz açamadım...kötülenmem işlerine yarayacaksa kötüleniyordum, iyi gözle bakmaları işlerine yarayacaksa ilgilerinin rengini ona göre ayarlıyorlardı." (Binyazar, 1978, s. 429).

Makal, *Bizim Köy*'ü yazarken köyü ve köylüyü anlatmak niyetini taşıyan iyi niyetli ve henüz on sekiz yaşında bir köy öğretmenidir aslında. Fakat kitabın, *Varlık* dergisinin sahibi Yaşar Nabi Nayır ya da başka yazarlarca kaleme alındığı bile düşünülmüştür (Makal, 2008, s. 1). Oysa Makal'daki yazma dürtüsü daha öğrenciyken ortaya çıkmış ve karşı konulamaz bir hal almıştır. Makal bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Bir el dürtüklüyor içimden. Her gördüğüm insan, hayvan, eşya sanki; 'Beni dile getir' diye sesleniyor bana. Anadolu'nun bilinmeyen köyünü anlatmak istiyorum" (Makal, 2008, s. 6-7). Yazmaya ve anlatmaya duyduğu bu istek tüm hayatı boyunca devam etmiş, bunun için de çeşitli bedeller ödemiştir.

1.1960'lı Yıllarda Türk Solu'nda Doğu Sorunu

Makal, 1966 yılında Adana'da müfettişken bakanlık emrine alınmıştır. Kendisi bunun gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: "Meclisteki her konuşmasında, köyün çirkinliklerini ve yoksulluğunu yazdığımızdan dolayı bizi kınadığını açıklayan Eğitim Bakanı'nın, köyün iyi yanlarını yazmadığımız için bizi bakanlık emrine aldı" (Makal, 1967a, s. 8-9). Bakanlık emrinde görevli iken Van'a gitmeye karar vermiştir. İç Anadolu köyleri ile ilgili gözlem ve izlenimlerinden sonra Doğu'da nasıl bir manzara ile karşılaşacağını merak etmektedir. Bu merakını çok daha önce de *Bizim Köy* kitabında şu şekilde dile getirmiştir:

Doğu'nun adı çıkmış. Burası Anadolu'nun göbeği sayılır. Çektiklerimize bakıyorum da, acaba Doğu'dakilerin durumu daha kötü olabilir mi, diye tüylerim ürperiyor. Oturulur bir ev, soğuktan korur bir giyecek, karın doyurur yiyecek, az buçuk yakacak olmayınca, nasıl karşı konulur kışa? Bizde, bu sayılanların hiçbirisinden eser yok (Makal, 2008, s. 17)

Makal'ın 1965 seçimlerinde TİP'den İstanbul milletvekili adayı olduğu düşünülürse Van'a yaptığı seyahat Türk solunun Doğu'ya yönelik artan ilgisinin etkilerinden biri olarak da kabul edilebilir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaplan, 1997.

Nitekim 1960'lı yıllar Türkiye'de kalkınma tartışmalarının revaçta olduğu yıllardır ve Doğu coğrafyasına yönelik ilgi artmıştır. 1963 yılında Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi maksadıyla Doğu'dan başlanarak bir sosyalizasyon çalışması işine girilmiş,² 1963-67 Birinci Kalkınma Planı'nda Doğu kalkınmasına yer verilmiş, yine 1967 yılında düzenlenen Doğu Mitingleri'nde fabrika, sanayi, iş talepleri dile getirilmiştir. "Doğu Sorunu", o yıllarda bir kalkınma ve bölgesel geri kalmışlık sorunu olarak görülmektedir. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP), Kürt sorununa dair düşüncesi bile ancak Behice Boran'ın genel başkan seçildiği Ekim 1970'teki dördüncü kongresiyle değişebilmiştir. Böylece "Kürt sorunu" ilk kez bir siyasal partinin gündemine girmiştir. Bu hususta belirtilmesi gerekir ki, *Yön* dergisinden Doğan Avcıoğlu "*Misaki Milli sınırları içinde Türkiye*" tarifini benimsemiş fakat bu sorunu "yıkılması gereken bir tabu" olarak sosyalistlerin gündemine taşıyan ilk yazar olmuştur (Atılğan, 2008, s. 109). Kendisi *Yön*'de şu ifadelerle yer vermiştir:

Resmi tez ne olursa olsun... bir Kürt meselesi vardır ve uzun yıllardır uygulanan politika, meseleye bir çözüm yolu bulmakta başarısız kalmıştır... Şüphesiz derebeyliğin tasfiyesi, Doğu meselesinin çözülmesinin ön şartlarından biridir. Türkiye çapında köklü bir toprak reformu gerçekleşmedikçe çok geç kaldığımız muhakkaktır. Yalnız etnik yönü de olan bir meselenin, sadece ekonomik ve sınıfsal açıdan alınacak tedbirlerle çözülmesi mümkün müdür? (Avcıoğlu, 1966, s. 3).

Doğu'nun geri kalmışlığı dönemin önemli dergilerinden *Yön* ile *Ant*'ta sıklıkla ele alınmıştır. Ahmet Aras, *Ant* dergisinde "Sosyalist Açısından Doğu Sorunu" başlığını taşıyan ve dört hafta süren bir yazı dizisi hazırlamıştır. Bölgeyi ziyaret eden Erdal Merdan, "Hakkâri Raporu" başlıklı yazısında Doğu'daki temel sorunların anayasa ile çelişkilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Kürt gençlerinin "Doğu İllerinin Gençlik ve Talebe Dernekleri" adına kaleme aldığı "Doğulu Parlamenterlere Uyarı" başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır. Faruk Pekin ve Ferit Öngören de konuya dair yazılar yazmıştır (Aydın, 2008, s. 77-89). Dergide ayrıca TİP Diyarbakır milletvekili Tarık Ziya Ekinci'nin de "Doğu Kalkınması Edebiyatının İç Yüzü" başlığı ile sunduğu bir yazı vardır. Bir tıp doktoru olan Ekinci, bölgeyi bilen ve tanıyan bir siyasetçi olarak yazısında hem bölgedeki sorunlara hem bu sorunların çözümüne yer vermiştir.

Ekinciye göre Doğu kalkınmasının iç yüzünü anlamak için sorulması gereken iki önemli soru vardır: 1- Doğu kalkınması denemelerinden sonra halkın sosyo-ekonomik durumunda bir değişiklik oldu mu? 2- Bu kalkınma denemeleri kimlerin işine yaradı? Ekinci, bu sorulara kendi adına şu şekilde yanıtlar vermiştir. Tek Partili Dönem'de, Doğu'nun geri kalmışlığı gibi bir problem söz konusu değilken, 1950'lilere doğru "Doğu kalkınması"ndan bahsedilmeye başlanmış ve DP iktidarı boyunca doğunun ihmal edildiği ve kalkınması gerektiği edebiyatı yıllarca devam etmiştir. Fakat bu söyleme rağmen uygun bir sanayi yatırımı yerine, tarımsal ve kredi işlerinde para harcanarak doğulu ağaların tarımda kapitalist ilişkiler kurmalarına imkân sağlanmış, bunun sonucunda kaçınılmaz olarak köylü işsiz kalmıştır. Bu tablo planlama döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. 5 yıllık plana göre yatırımların öncelikle ve büyük oranda Doğu'ya yapılması gerektiği halde, Batı-Doğu ayrımı yapılarak Batı lehine bölgeler arası bir dengesizlik yaratılmıştır. Bu dengesizlikteki belirleyici unsur sermayedar sınıfın ve onların iktidarının yatırımı daha çok kâr getirecek illerde yapmayı tercih etmesi olmuştur. Bu nedenle aynı şekilde Doğulu sermayedar da yatırım yaparken tercihinin Batı'dan yana kullanmıştır (Ekinci, 1967, s. 8-9).

Ekinci, Doğu'da halkın devamlı bir kıtlık ve hastalık ile uğraşırken Doğulu ağaların bunu bahane ederek parlamentodaki temsilcileri vasıtasıyla devletten karşılıksız yardımlar peşinde koştuğunu, buna aracılık eden vekillerin de aslında sözcülüklerini yaptıkları ağaların siyasal nüfuzlarını devam ettirmek için fakir halkın oylarını toplama gayesinde olduklarını düşünmektedir. Ekonomik sömürüye ek olarak Doğudaki halkın manevi olarak da sömürüldüğünü düşünen Ekinci'ye göre hakim sınıflar Türkiye'nin emekçi halkını Türk, Kürt, Hristiyan, Müslüman, Sünni ve Alevi diye düşman kamplara bölerek sömürü düzenlerini yürütmektedirler. Sonuç olarak Ekinci, gerçek bir Doğu kalkınmasının öncelikli koşulunu köklü bir toprak reformunda görmektedir. Buna bağlı olarak halkın tarımda teknik ve kredi imkanlarına kavuşması

² Nusret Fişek tarafından kaleme alınan ve 1961 yılında kabul edilen 224 Sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun", 22 yıl Türkiye'nin resmi sağlık politikasının temelini oluşturmuştur. Bu kanun, sağlığı temel bir hak olarak görmüş ve bu hizmetin sosyal adalete uygun bir şekilde uygulanmasını amaçlamıştır. Kanunun uygulanmasında Muş, pilot bölge seçilmiştir. Amaç sağlık ocakları ve sağlık evleri ile hastanelerdeki yığılmaları azaltmak ve aynı zamanda en ücra yerdeki yurttaşın bile sağlık hizmetinden eşit pay almasını sağlamaktır. Muş ili örneğinde halk aldığı hizmetten memnun kalmış, sağlık personeli ile halk arasında bir diyalog oluşmuş fakat bu durum eşrafta rahatsızlık yaratmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Gencer, 2020).

sağlanmalı, altyapı yatırımları ile birlikte süratli bir sanayileşme devlet eliyle ve öncelikle gerçekleştirilmeli, halkın özlemlerini göz önüne alarak halk yararına işleyen bir eğitim ve kültür seferberliği yapılmalıdır (Ekinci, 1967, s. 8-9).

2. Van'a Yolculuk ve İzlenimler

Makal da Van'a dair gözlemlerini *Ant* dergisinde “Yeraltında Bir Anadolu” başlığı ile 5 bölüm halinde yayınlamış ve 1968 yılında ise aynı isimle kitaplaştırmıştır.³ Radyoların 1967 Mart'ında verdiği hava raporuna göre Kayseri'den sonra kara ve tren yolu yer yer kapalıdır. Ankara'da hava -14 iken doğuda sıcaklık -27 ila -42 arasında değişmektedir. Makal, Ankara'dan başlayan tren yolculuğuna, ikinci mevkiden bilet olsa da üçüncü ve birinci mevkilerde de seyahat ederek mevkilere göre değişen sohbetlere tanıklık etmiştir. Örneğin kendi kompartımanındaki yolculuk arkadaşlarından biri elinde *Ant* dergisi olan bir müteahhit, diğeri Köy Enstitüleri döneminin gezici öğretmenlerinden biridir. Öğretmen, Tunceli dağlarında okul yaptırmak için ağalarla ve siyaset kodamanlarıyla başa çıkamayınca Ankara'ya atmıştır kendini. Üçüncü mevkide konu hep işsizlik olurken, birinci mevkide konu köy satışıdır. Köylü bir ağadan bir başka ağaya köyüyle birlikte satılmaktadır. Yine bu mevkide bir de Bitlis Eğitim Müdürü ile tanışmıştır Makal. Malatya'dan trene binen müdür Bitlis'e sürgün edilmiştir. Müdürün Makal'a anlattıklarına göre Doğu'da eğitim adına bir şey yoktur. Öğretmenler için zorunlu bir durak olan Doğu'da yönetmelik, kanun hep hafta kaldığından, en az üç yıl bölgede kalması gereken öğretmen burada bir turist gibi zaman geçirip, mümkün olan en kısa sürede başka bir yere tayin istemektedir (Makal, 1967a, s. 8-9).

Malatya'ya 24 saatte varan tren, Elâzığ, Muş ve nihayet son durak olan Tatvan'a geldiğinde her yerin buzdan sarkıtlarla dolu olduğu görülür. Makal'a “Amerikalı” denen 18 yaşında gülbüz esmer bir çocuk yardımcı olmuştur. Çocuk “Amerikalı” lakabını Türkçeyi 2-3 ay gibi kısa bir sürede öğrenip güzel konuştuğundan dolayı almıştır. Makal, onun yardımıyla Karaman Otel'e yerleşir, fakat otelin içi de en az dışarıya kadar soğuktur. Öyle ki Van'a gidecek olan vapur o gece fırtınadan sefere çıkamamıştır. Ertesi gün feribotla vardığı Van'da tıpkı Tatvan gibi buzdan sarkıtlarla doludur ve sıcaklık -27 derecedir. Van'da kaldığı Nuh Palas Oteli de Tatvan'daki otelin aynısıdır. Şehir içinde kızakların çalıştığı Van'da soğuğa dair pek çok ürpertici haber duymuştur Makal. Örneğin tugaydaki iki askeri kurt parçalamış ve Hakkâri yolunu açmak için çalışan greyderlerin yöneticileri soğuktan donarak ölmüştür. Açlığın alıp yürüdüğü, halkın ve memurun sadece açlıktan bahsettiği bu şehirde Makal'a göre ironik olarak Komünizmle Mücadele Derneği şehrin tam merkezinde durmaktadır. Kapkaççı tüccarın borcuna karşılık doğmamış kuzusuyla borcunu kapatmaya çalışan Doğu halkının ağa ya da tüccar karşısındaki çaresizliğini Türkiye'nin Amerika karşısındaki durumuna benzetmektedir Makal (Makal, 1967a, s. 8-9).

Makal'ın Van merkezden gideceği 80 km mesafedeki köy, eski adıyla Ernis, yeni adıyla Ünseli'dir. Bu köy Yaşar Kemal'in ailesinin köyüdür aynı zamanda.⁴ Fakat Makal için Ernis'i özel kılan Köy Enstitüleri'nin sonuncusunun (21. okul) burada kurulmuş olmasıdır.⁵ Makal kapatılan enstitünün mevcut durumunu görmek istediği için daha önce de ziyaret etmiştir bu köyü. 1956 yılının Ağustos ayında açık bir kamyonun üstünde Kürtçe türküler eşliğinde varmıştır köye. Bir yanı göl, bir yanı tarlalarla çevrili bu okulun isminin değişmesine üzülse de onu asıl dertlendiren okulların niteliğinin değişmesi olmuştur aslında. Öğrencisinden öğretmenine kadar okuldaki herkes eski köy okullarına karşı olumsuz bir tavır içerisindedir ve değişimden memnundurlar. Ortak düşünceleri eskiden öğrencilerin angarya yapmak zorunda bırakılmasından ötürü kültür sahibi olamadıklarıdır. Oysa mevcut koşullarda öğrenci artık amelelik yapmayıp sadece dersleri

³ Kitap “Doğu Cephesinde Yeni Bir Şey Yok”, “Orta Anadolu'da Her Şey Var- Derde Devadan Gayri-”, “Güney'in Anahtarı” ve “Batı Acısı” adlı dört ana başlıktan oluşmakta ve farklı şeyleri konu edinmektedir. İlk başlıkta Van/Ünseli'yi anlatmaktadır. (Bkz. Makal, 1971)

⁴ Makal kitabın ön sözünde şu ifadeye yer vermiştir: “Bu kitabı Yaşar Kemal'e sunuyorum. Çünkü bir kış mevsiminde Doğu Anadolu'da onun köyünde yazılmıştır. Kitabın isim babası da O'dur...” (Makal, 1971, s. 6).

⁵ Okul, Van Gölü'nün Kuzey ucunda, Erciş- Van karayolu üzerinde Erciş ilçesine 18 km. Muradiye ilçesine 24 km. Van il merkezine 82 km. mesafede, 150.200 metrekarelik bir alanda, 1948/1949 öğretim yılında Köy Enstitüsü olarak hizmete açılmıştır. Tarihi seyri içinde Ernis Köy Enstitüsü, Ernis İlköğretmen Okulu, Yavuz Selim İlköğretmen Okulu, Alpaslan İlköğretmen Okulu, Alpaslan Öğretmen Lisesi, Alpaslan Anadolu Öğretmen Lisesi adlarını alan okulumuz 2014/2015 Eğitim-Öğretim yılından itibaren Muradiye Alpaslan Anadolu Lisesi, 2017/2018 eğitim öğretim yılından itibaren Muradiye Alpaslan Fen Lisesi adıyla resmi kayıtlara geçerek faaliyetlerini sürdürmektedir.

ile ilgilenebilmekte ve yeterince okuma yapıp kültür sahibi olabilmektedir. Makal onlarla aynı düşünceyi paylaşmasa da konuştuğu Mehmet isimli bir öğrencinin yurdun her yerinde din, ırk, soy vb. ayırmadan görev yapmaya hazır olmasını takdir etmiş, ne olursa olsun onunla aynı ülküyü, ruhu paylaşıyor olmaktan mutluluk duymuştur (Makal, 1959, s. 48-51). Makal, Köy Enstitüleri'nin eksiklikleri olduğunu kabul etmekle birlikte bir halk adamı olarak gördüğü Tonguç'un köylünün kurtuluşu için büyük yolu bulduğunu düşünmektedir ve konu hakkındaki düşünceleri şöyledir:

Önemli olan sosyalizmin S'si ortalarda yokken böyle sosyalistçe bir eğitim yolunu bulmak ve eylem haline getirmektir. Sosyalizm de gökten inmez, eğitilmiş yurttaşların çalışmasıyla getirilir. Köy çocuğunun düşünmeye alışmasını, kölelikten kurtulmasını, kurulu saat gibi değil inanışınca hareket etmesini ve köylünün uyanması, silkinmesi için önderler yetişmesini düşündü ve gerçekleştirdi Tonguç (Makal, 2015, s. 58).

Yaklaşık on yıl sonra bu kez göz gözü görmeyen zorlu bir yolculuktan sonra akşam vardığı köyde tüm evler karların altına gömülüdür. Köy, iki kısımdan ve yaklaşık iki yüz evden oluşmaktadır. Mahallelerin ortasında bulunan okulun iki öğretmeni vardır. Bir de Alpaslan Öğretmen Okulu'ndan staja gelen öğrenciler. 6 ay kadar sonra köylere öğretmen olarak gidecek olan bu öğrencilerden birinin, ileride köyü 4 K Dernekleri (kafa, kol, kalp, kuvvet) ile kalkındıracağını söylemesi, Adana'nın Çıyanlı köyünde gördüğü Barış Gönüllüleri'ni anımsatmıştır Makal'a. Makal Amerikan icadı olarak değerlendirdiği bu oluşumları aslında emperyalizmin köye kadar girmesi şeklinde yorumlamaktadır (Makal, 1967b, s. 10-11).

Ünseli köyünde, elbette mevcut şartlardan hayvanlardan da payına düşeni almaktadır. Köylü Mustafa'nın ahırında neredeyse üst üste yaşayan koyunları, ıslak zeminde ayakta dikilerek yaşam mücadelesi verirken tipide dışarı çıkarılmadığı için açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Üstelik Mustafa'nın bu 20 koyunu bankaya olan borcunu karşılamaktadır. Köyde bir çift öküzü ve kağnısı olup tarımla uğraşan da vardır. Köyün en zengini ise 200 koyuna sahiptir. Makal'a göre köyün en yenilikçi (farklı) kişisi, köye Adana'dan gelip yerleşen Mehmet Yaşar'dır. Önceden Demokrat Parti'li olan Mehmet Yaşar, 3 Haziran 1960 günü halkçı olmuş, sonra da "Ortanın Solu"na meyletmiştir. Fakat köy genel olarak bilgisizdir. Makal'ın güne, siyasete dair soru sorduğu köyün yaşlılarından Mıskal Hatunla, 17 yaşındaki Yıldız'ın verdiği cevaplar aynıdır. Mıskal Hatun, Ankara'da padişahın yaşadığını fakat Atatürk döneminin çok daha iyi olduğunu düşünmektedir. Ona göre eskisi gibi bulguru yorganı elinden alınsa artık gidebileceği bir hükümet yoktur (Makal, 1967c, s. 8-9).

Hükümetin eksikliğini duyan tek kişi elbette Mıskal Hatun değildir. Mehmet Yaşar'ın anlattığı hikâyeye göre Tatvan'dan Van'a giderken Adilcevaz'da eşkiyalar yol keserek 20 arabada buldukları her şeyi alıp götürmüşlerdir. Erciş'e vardıklarında şikayetçi olmak için iki gün eşiyile bekleyen Mehmet Yaşar ifade verecek başka kimsenin olmamasına şaşırınca yanındaki Adasun'lu biri şunları söylemiştir kendisine: "Hey deli, hükümet mi var da kalıp ifade verecektin. Herkes gitti, hükümet yok ki kalıp ifade versek". Mehmet Yaşar eşkiyalara kimsenin gücünün yetmediğini düşünmektedir. Köylülerin geneli eşkiyadan yana dertlidir çünkü koyunları, inekleri çalınmakta, hatta kimi zaman tüm sürünün İran'a kaçırıldığı bile olmaktadır (Makal, 1967d, s. 8-9).

Makal, karın azaldığı bir vakit Erciş merkeze gitmek için bekleyen 20 kişilik bir kalabalığa karışmıştır. İçlerinde yaşlı hasta bir de kadın vardır ve doktora gitmesi gerekmektedir. Beklemelerine rağmen gelen bir araç olmamıştır. Hatta öyle ki bir kısmı umudunu kesip yürümüş, bir kısmı da evlerine dönmüştür. Neyse ki bir süre sonra sağlık ekibinin bir jeepli görünmüş, fakat el edip kadını işaret etmelerine rağmen jeep durmamıştır. Makal niye durmadıklarını sorduğunda aldığı cevap sağlık ekiplerinin keyfi davranmayı alışkanlık haline getirdikleri olmuştur. Makal bu tecrübesinden ötürüdür ki Doğu'da başlatılan sağlıktaki sosyalizasyon hareketinin bir kandırmaca olduğuna inanmaktadır (Makal, 1967d, s. 8-9).

Bu konuya dair Ant dergisinde benzer bir eleştiriye de Şadi Alkılıç dile getirmiştir. Alkılıç, bir ay Çatak ilçesinde olmak üzere toplam on iki köyde kalarak Van-Hakkâri sosyalizasyon bölgesinin sosyo-ekonomik yapısını, politik eğilimlerini gözlemlemiştir. Bunun sonucunda sosyalizasyon çalışmalarının havanda su dövmekten farksız olduğunu, sosyalizmin olmadığı bir yerde sosyalizasyon çalışmalarının yürütülemeyeceğini ifade etmiştir. Alkılıç, Makal'ın *Bizim Köy* kitabında anlattığı ot kaynatıp yiyen İç Anadolu köylüsünün durumunun Doğu'da lüks olduğunu ve burada cüzzam, verem gibi hastalıkların çok yaygın olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte kendisi çoğunluğun Türkçe bilmediği bir bölgede bir

tercüman vasıtasıyla doktor hasta ilişkisi kurmanın zor ve sağlıksız olduğuna ayrıca ezici feodal ilişkiler kaldırılmadan sosyalizasyonun yürümesine imkân olmadığına inanmaktadır. Sonuç olarak Şadi Alkılıç, sosyalizasyonun özünde iyi bir fikir olduğunu kabul etse de liberal bir ekonomik sistem içinde disiplinsiz bir yönetimle bunun dejenere olmasını kaçınılmaz bulur (Alkılıç, 1967, s. 10-11). Benzer şekilde Şadi Alkılıç'ın Van ve Hakkâri'de yaptığı sosyo-politik araştırmalara da dergide yer verilmektedir (Alkılıç, 1967, s. 4).

Karın çok fazla bunalttığı bir vakit deniz kenarına inip araba beklemiştir Makal. Bu ortamda arabanın hangi yöne gittiğinin bile önemi yoktur. Buna rağmen ne gelen olmuştur ne giden. Öğretmen Abdullah ve Mehmet Yaşar ile birlikte akıllarına Alpaslan Öğretmen Okulu'na yürümek ve oradan geçecek posta arabasıyla Van'a gitmek fikri gelir. Okul tatil olmasına rağmen yollar kapalı olduğundan öğrenciler ve öğretmenler okuldadırlar. Okulun yanındaki posta odasından Erciş'e telefon ederek seslerini ulaştırabilmişlerdir. Nihayet akşama doğru gelen bir araba ile gece yarısı Erciş'e varmışlardır. Makal'ın Erciş'te karnını doyurmak için uğradığı kebabçı, toplumsal yapıdaki bazı gerçeklere ışık tutması açısından önemlidir. İsmi "Bırbak Kebabçısı" olan mekân aslında daha çok Nurcuların toplanma yeri gibidir. *Hürsöz*, *İstiklal* gazeteleri ve *Hilal* dergisinin olduğu bu kebabçı, eski yazılı levhalar, Nurculuğun doğuşunu anlatan resimler ve Said-i Nursi'nin özlü sözleri ile süslenmiştir. Makal, Orta Anadolu'nun köylerinde de imamın, hafızın öğretmene tercih edildiğini kendi tanıklıklarına dayanarak aktarmaktadır. Dolayısı ile mesele aslında sadece Doğu'ya özgü değildir.

Makal burada Erciş Palas'ta kalmıştır. İki köy öğretmeni ile paylaştığı odada ne yapsalar ısınmak mümkün olmamış öyle ki sular bile donmuştur. Karne tatilinde maaşlarını, ihtiyaçlarını almaya gelen öğretmenler yollar kapanınca burada mahsur kalmışlardır. Aralarında 8 saatte yürüyerek gelen bile vardır. Bekar olanlar için köyde olmak ya da Erciş merkezde mahsur kalmak arasında bir fark olmasa da kara kışta, tezeksiz, susuz bıraktığı karısını, çocuğunu düşünüp ağlayan evli öğretmenler bulunmaktadır. Öğretmenler köyde çekilen o çileye rağmen kasabadaki yöneticilerin kendilerine ilgi göstermemesinden de ayrıca şikayetçidirler. Bununla birlikte daha pek çok sıkıntıları da vardır: öğrencilerin Türkçe bilmemeleri, gelen giden öğrenci sayısının değişkenlik göstermesi, defter kitap yokluğu vb. (Makal, 1967e, s. 8-9). Ortaya çıkan tabloda Cumhuriyetin idealist öğretmeni her bakımdan taşra/köy gerçekliği ile yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Makal, öğretmenlik mesleğinden istifa etmek zorunda kalmış bir yazar olarak gücünün yettiğince öğretmenlerin dili olmaya çalışmıştır. Yine *Ant* dergisinde kaleme aldığı bir başka yazısında siyasi öğretmen kıyımlarına duyduğu öfkeyi açıkça şu şekilde dile getirmiştir:

Olup bitenler nasıl oluyor da bunca toplumcunun, bunca ülkücü ve ilerici geçinenin kollarını kıpırdatmıyor, anlaması güç. Öyle ünlemek gerekiyor ki, ya kıyıda köşede yaptığımız yurtseverlik, halkçılık, bağımsızlık ve kurtuluş edebiyatını bırakın ya da biraz duyarlılığımız kalmışsa silkinin, doğruluğun ve karşı çıkın ülkeyi yaşanmaz duruma düşürenlere!.. Ulusal kaynaklarımızın korunması, yurdun asalak yabancılardan arınması, sil baştan bağımsızlığımızın elde edilmesi, Amerikanlaştırılmış eğitimimizin ulusallaştırılması ve toprak sorunundan başlayarak bu kokmuş düzenin toplumsal adaleti sağlayıcı bir biçime getirilmesine kadar... Ana sorunlar üzerine bir çift söz söyleyen öğretmenin yerinden ve işinden edilmediğini söyleyecek çıkabilir mi aranızdan? (Makal, 2015, s. 93).

Makal, 1969 yılında çıkardığı *Zulüm Makinesi Öğretmen Kıyımı* adlı kitapta da aynı konuyu ele almış, sadece kendi uğradığı haksızlıkları değil, diğer köy öğretmenlerinin hikayelerini de anlatmıştır. Kıyımın, haksızlığın ne denli büyük olduğunu ise şu sözlerle ifade etmiştir: "Kıyılan aydınların ve öğretmenlerin listesini yapmak bile mümkün değildir. Şöyle diyelim: Kıyıma uğramamış aydın ve öğretmen varsa, aydın ve öğretmen olarak ortaya çıkmamışlar ve sıfatlarına yaraşır çalışmalar yapmamışlardır" (Makal 1994, s. 34).

Bu bağlamda Makal'ın dönüş yolunda tren Muş'ta kara saplanıp kalınca tanıştığı Yahya Bozkurt isimli vatandaşın sözleri ile yazı dizisini bitirmesi anlamlıdır. Şunları demiştir Bozkurt: "Öğretmenleri çok severim... ama en çok sosyalistleri severim...Anayasaya dayanarak tam sosyal adalet istiyorum. Onu tahakkuk ettirecek tek çatı TİP'in çatısıdır. TİP'e kurbanım" (Makal, 1967e, s. 8-9).

Sonuç

Makal'ın anlattıklarında Türkiye'nin mevcut gelişmişliği içinde Doğu gerçeğini görmek mümkündür. Makal Doğu'ya yönelik yazdıklarında sadece izlenimci bir tavrı benimsememiş, toplumsal perspektife dayalı eleştirel bir söylem de ortaya koymuştur. Onun anlattıkları ile ortaya çıkan tabloda; açlık, yoksulluk içinde eşkıya, ağa ve tüccar karşısında çaresiz kalan ve bununla birlikte hükümeti yeterince yanında hissedemeyen bir halk vardır. Köylünün doğaya karşı verdiği mücadele ise zaten köylülüğün kaderinde vardır ve bu zorlu mücadele ülkenin Batısından Doğusuna, Kuzeyinden Güneyine her köyde aynıdır. Makal, Türkiye'de köyün/köylünün sorunu çözülmeden hiçbir meselenin halledilemeyeceğine inanmaktadır. Bu nedendir ki, hiçbir siyasi rant gütmeyen, kimsenin onayına ihtiyaç duymadan sadece gördüklerini anlatmak amacını taşımaktadır. O; köylüye arka çıkan, onların derdlerini bilen kendisi de köyde zorlu şartlarda, yoksulluk ve yoksunluk içinde büyümüş bir edebiyatçıdır. İçinden geldiği kültürü anlatması onu gerçekçi, samimi kıldığından, Türk Edebiyatı'nda bir "Bizim Köy Edebiyatı" türü başlamıştır. Bunda elbette Makal'ı yetiştiren Köy Enstitüleri'nin payı da yadsınamaz. Makal'ın kitaplarla buluşması ve bir köy öğretmeni ideali taşıması bu kurumlar ile mümkün olmuştur. Nitekim Makal'ın Ankara-Tatvan treninde Bitlis Eğitim Müdürü ile ve Ünseli köyünde öğretmen adayları ile yaptığı sohbetten sonra Erciş'te gördüğü manzara Köy Enstitüleri'nin önemini ve işlevini bir kez daha göstermiştir. Nihayetinde Köy Enstitüleri'nin felsefesi, köy çocuklarını alıp köye hizmet etmek üzere öğretmen olarak yetiştirmektir. Enstitülerde yetişen öğretmenler zaten köy çocukları olduğundan köyün zorluklarına alışık. Oysa köye hizmet etme ülküsü ile yetişmeyen (özellikle de şehirlerde okumuş) öğretmenler için köy yıpratıcıdır ve öğretmenler bir an önce buradan ayrılmayı düşünmektedirler. Hizmet etmeyi düşünenler ise iyi niyetli, temiz düşüncelere sahip olsa da enstitülerinin ruhunu taşımayan, emperyalizmin söylemlerine teslim olduklarının farkında bile olmayan öğretmen adaylarıdır.

Kaynakça

- Alkılıç, Ş. (1967, Eylül 26). Doğu'da sosyalizasyon fiyaskosu. *Ant*, 10-11.
- Alkılıç, Ş. (1967, Temmuz 18). Hakkari'den mektup. *Ant*, 4.
- Atılgan, G. (2008). *Yön-devrim hareketi kemalizm ile marksizm arasında geleneksel aydınlar*. Yordam Kitap.
- Avcıoğlu, D. (1966, Aralık 16). Kürt meselesi. *Yön*, 3.
- Aydın, S. (2008). *12 mart 1971 öncesinde ant dergisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi. .
- Binyazar, A. (1978). Mahmut Makal'la, *Türk Dili*, 320 (5), 429-434.
- Ekinci, T. Z. (1967, Nisan 25). Doğu kalkınması edebiyatının iç yüzü. *Ant*, 8-9.
- Gencer, T. (2020). Gökte allah, yerde sosyalizo: 224 sayılı sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hakkında kanun' kapsamında 1960'larda muş'ta hayata geçirilen uygulamalar, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020 8(UMS'20), 179-186.
https://alpaslanfl.meb.k12.tr/tema/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_3799592.html (Erişim Tarihi): 28.04.2022
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet döneminde türk romanında köy*. Akçağ Yayınları.
- Makal, M. (1959). *17 nisan*. Yeditepe Yayınları.
- Makal, M. (1967, Mart 14). Yeraltında bir anadolu I "doğu cephesinde yeni bir şey yok". *Ant*, 8-9.
- Makal, M. (1967, Mart 21). Yeraltında bir anadolu II. *Ant*, 10-11.
- Makal, M. (1967, Mart 28). Yeraltında bir anadolu III "valla padişah angarada oturur". *Ant*, 8-9.
- Makal, M. (1967, Nisan 4). Yeraltında bir anadolu IV "hökümetin hiçbir şeyden habarı yok". *Ant*, 8-9.
- Makal, M. (1967, Nisan 11). Yeraltında bir anadolu V "doğu cephesinde kanunsuz terör". *Ant*, 8-9.

Makal, M. (1971). *Yeraltında bir anadolu*. Başak Yayınları.

Makal, M. (1994). *Zulüm makinesi*. Troya Yayınları.

Makal, M. (2005). *Anımsı acımsı*. Literatür Yayınları.

Makal, M. (2008). *Bizim köy*. Literatür Yayınları.

Makal, M. (2015). *Ağlatı*. Literatür Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu makale tek yazarlı olup, herhangi bir ortak araştırmacısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla yazarlar arası çıkar çatışması konu olamaz.